

Kaip žlugdomas Lietuvos mokslas ir studijos

Prof. Bronius KAULAKYS
Lietuvos mokslo tarybos narys

„Finansų ministerijos duomenimis, 2006 m. į valstybės biudžetą surinkta 14 642,3 mln. litų pajamų (be ES paramos lėšų), tai yra – 882,3 mln. litų, arba 6,4 proc. daugiau nei buvo planuota“ (Finansų ministerija skelbia preliminarinius 2006 m. valstybės biudžeto pajamas, *www.finmin.lt*, 2007 m. sausio 17 d.).

„Preliminariais duomenimis, 2006 m. į Sodros biudžetą įplaukė 7 mlrd. 685 mln. litų – beveik 1 mlrd. 50 mln. litų arba 15,8 proc. daugiau negu planuota. Lyginant su 2005 m., surinkta 1 mlrd. 397 mln. litų daugiau socialinio draudimo įplaukų“. „2006 m. Sodros biudžetas buvo perteklinis jau penktus metus iš eilės, tačiau tokio įspūdingo perviršio dar neturėjome“, – sakė Sodros direktorius Mindaugas Mikaila. (Sodros biudžetas viršijo 7,5 mlrd., *www.sodra.lt*, 2007 m. sausio 18 d.).

„Sodros biudžeto perteklius siekė 503 mln. litų“ (Lietuvos rytas, 2007 m. sausio 19 d.). „Finansų ministerijos duomenimis, per sausį į valstybės biudžetą buvo gauta 1510,6 mln. litų, o prognozuota gauti 1487,7 mln. litų pajamų. Sausio mėnesį valstybės biudžeto pajamos viršijo prognozę 22,9 mln. litų.“ (*www.finmin.lt*, 2007 m. vasario 12 d.).

„Finansų ministerijos duomenimis, sausį centrinės valdžios sektoriaus pajamos siekė 2214,4 mln. litų, išlaidos sudarė 1546,3 mln.“ (*www.finmin.lt*, 2007 m. vasario 28 d.).

Dabar dažnai girdime ir skaitome tokius arba panašius aukščiausių valdžios pareigūnų bei žiniasklaidos pranešimus. Atrodytų, paradoksalu ir sunkiai paaiškinama, kad esant tokiai finansinei būklei valdžia nesurado tik 35 mln. litų seniai pribrendusiai būtinybei bent jau nuo 2007 m. pradžios nors 20 proc. kilstelėti nepadoriai žemus ir ketvrti metai nedidintus dėstytojų bei mokslininkų atlyginimus. Nekalbant jau apie tai, kad reiktų iš esmės didinti mokslo ir studijų finansavimą.

Pastaraisiais metais gerokai kylant valstybės ekonomikai, gerėjant įvairių sričių materialinei būklei Lietuvos mokslo ir studijų sistema atsidūrė labai skurdžioje ir keistoje padėtyje. Tikriausiai perdėti teiginiai, kad „Lietuvos mokslo ir studijų sistema išgyvena didelę krizę“ arba ją „ištiko kolapsas – organizmo sutrikimas dėl centro, kraujagyslių ir nervinių skaidulų paralyžiaus“ (teiginiai iš Liberalų sąjūdžio organizuotos konferencijos *Mokslas ir studijos – pokyčiai Lietuvos ateitį*, Vilnius, 2006 m. lapkričio 8 d.), tačiau akivaizdu, kad ji yra smarkiai nustekenta ir žlugdoma materialiai. Tuo metu, kai Lietuvoje net šiukšles jau kelius metus vežioja modernūs vakarietiški automobiliai, daugumoje mokslinių laboratorijų didelė dalis aparatūros – 20–40 metų senumo sovietiniai relikvai, o mokslų daktaro, universiteto dėstytojo alga dažnai 5–8 kartus mažesnė už glazūruotų plytelių „dėstytojo“ atlyginimą. Ir visa tai – Lietuvai kartu su kitomis Europos Sąjungos šalimis „žen-

giant“ (?) Lisabonos strategijos keliu. Atsakymai į klausimą, kaip ir kodėl tai atsitiko Lietuvos mokslo ir studijų sistemai, – išsmaus tyrimo objektas. Čia tik pateiksim keletą faktų ir trumpai juos aptarsime.

Tikriausiai būtų ne visai korektiška dėl tokios mokslo ir studijų būklės kaltinti tik dabartinę mažumos Vyriausybę, dirbančią pirmus metus. Juk „[...] metams bėgant, susibūrė nemenka grupė žmonių – jaunų, gabių, ambicingų karjeros pareigūnų, kurie visada išsaugo savo postus bei įtaką keičiantis politinei šalies valdžiai“ (Veidas, 2006 m. rugsėjo 8 d.). Jie „sukūrė rinkimų vėjams atsparų alternatyvų politinės valdžios centrą“ (Veidas, 2006 m. rugsėjo 14 d.), darantį įtaką visoms vyriausybės. Dabartinę padėtį turime, prof. V. Landsbergio žodžiais tariant, kaip „Naujosios nomenklatūros partijos, kurios nėra partijų sąrašuose“, dešimtmečio, per kurį pasikeitė 6–8 vyriausybės, įdirbio rezultatai. „Pastaroji „partija“, V. Landsbergio teigimu, tai susivieniję „geri draugai, turintys bendrų interesų, bendrą politinę liniją“, siekiantys įtvirtinti valdžios struktūrose, eliminuojantys jiems nepalankius asmenis ir tokiu būdu siekiantys daryti įtaką šalies gyvenimui“ (Delfi, 2007 m. sausio 21 d.).

Čia galima ir suabejoti prof. V. Landsbergio apibrėžimo tikslumu. Juk „Politinėse partijose ar interesų grupėse vis dėlto neišvengiamai veikia kaitos, konkurencijos ir atsinaujinimo mechanizmai. Tuo tarpu klika yra fiksuotos ir nerevizuojamos sėkmės formulės įgyvendinimas. Telkiamasi apie kokį nors galios centrą – tai gali būti valdžios institucija arba jų tinklas, bet sykiu tai gali būti ir apie įtakingą asmenį susispietusi grupė, siekianti sau maksimalios galios ir prestižo [...]“. „Klika yra įsipareigojimas imti ir išlaikyti valdžią bei įtaką tik kartu su saviškiais. Tai – cinikiškas ištikimybės įžadai“ (L. Donskis, *Klikų Lietuva, Bernardinai.lt*, 2007 m. sausio 29 d.).

„Ar pasidavę fatalizmui ir nesiimdami valingų politinių sprendimų neartėjame prie oligarchinio valdymo, prie modelio šalies su įtakinga oligarchų grupe ir didele, tačiau lengvai manipuluojama skurdo klase?“ (2005 m. metinis LR Prezidento V. Adamkaus pranešimas)

Visų politikų ir vyriausybės palankumą mokslo ir studijų srityje jie pelno ir tuo, kad nepraso savo „kuruojamai“ sričiai papildomo finansavimo, o siūlo neįgyvendinamų, prieštaringų ir net žalingų sistemai reformų lozungus. „Leiskite mums valdyti, skirstyti finansavimą ir jokių papildomų lėšų nereikės, o sistema rodytės stabili – pasaulinį lygį su penkis kartus mažesniu finansavimu“. Galima įsivaizduoti, kaip apsidžiaugė ministras pirmininkas ir finansų ministras, gavę tokių gerų patarėjų, kaip prof. R. Slizys, ir kitų pritarimą po Rusijos krizės valstybės biudžetą mažinant 5 proc. *Mokslinio potencialo*

palaikymo ir plėtojimo programos finansavimą sumažinti 35 procentais! Tokie patarėjai tinka visoms vyriausybėms, nesvarbu jų orientacija... Deja, nuo to laiko Lietuvos mokslas bei studijos taip ir nebeatsigavo.

„Valdininkai, matyt, suprato, kad tokius politikus, kokie šiuo metu vyrauja Lietuvos politikos scenoje, galima stumdyti ir valdyti, kiek širdis geidžia, – vis tiek šie nieko nesupranta ir nelabai ką sugėba. O valstybę valdyti juk reikia. Štai iš šio po-reikio ir gimė reikiškinys, pramintas naująja Lietuvos nomenklatūra. Paprasčiau sakant, uodega ėmė vizginti šunį.“ (Veidas, 2006 m. rugsėjo 8 d.).

„Pareigūnai, neatskaitingi rinkėjams, nebijantys, kad demokratijos vėjai vieną dieną gali išpūsti juos iš nusėdėtų postų ir atimti įtakos svertus, tam pa tiesioginiais demokratijos duobkasiais. Neretai – patys to nenorėdami ir nesuvokdami. Mat šventai būna įsitikinę, kad tai, ką jie daro, ir yra tai, ko iš tiesų reikia valstybei. Nes tik jie, tikrieji „pašvėstieji“, valdo visą informaciją ir žino, ko tai valstybei reikia. Kada jie atsitokėja ir pamato, kad valstybė rieda pakalnėn, o vien užkulinišiais svertais jos sustabdyti neįmanoma, neretai būna jau per vėlu.“ (Veidas, 2006 m. rugsėjo 8 d.). Mūsų visų nelaimė, tai jau ir atsitiko Lietuvos aukščiausios kvalifikacijos specialistų, mokslininkų, tyrėjų, dėstytojų, šalies intelektualinio elito rengimo ir puoselėjimo srityje.

Kita vertus, valdyti ir kvailinti mažai išsilavinusių visuomenę, kelti joje sumaištį bei drumstame vandeninyje vykdyti asmeninius ir „grupinius“ projektus yra nepalyginamai lengviau negu išsilavinusių piliečių, tvarkingos demokratijos valstybėje sąžiningu bei kvalifikuotu darbu kurti gerovę visiems, o kartu ir sau.

Mokesčių mokėtojų pinigų skirstymas

Lietuvoje valdžia perskirsto apie 33 proc. šalyje sukuriama bendrojo vidaus produkto (BVP). 2007 m. valdžios perskirstymas sieks apie 30 mlrd. litų. 1 paveiksle apytikriai pavaizduotas šių valdžios disponuojamų lėšų paskirstymas.

Matome, kad valstybė universiteto studento mokymui, studijoms, stipendijoms, paskoloms ir socialiniam rėmimui kartu sudėjęs skiria mažiau negu moksleiviams, apytiksliai 2–3 kartus mažiau negu pensininkui ir apie 10 kartų mažiau negu kariškiui. Mokslui ir studijoms, kartu su studentų rėmimo ir kitomis mažai susijusiomis su studentų mokymu ir baziniais moksliniais tyrimais lėšomis, iš valstybės skiriama tik 0,8 proc. BVP. Tuo tarpu studijų proceso užtikrinimui ir su tuo susijusiems moksliniams tyrimams kartu su ūkio ir administracinėmis išlaidomis 48 universitetams ir institutams, kartu su bibliotekomis ir bazėmis tiesiogiai iš biudžeto 2006 m. skirta tik 341 mln. Lt, t. y. 0,42 proc. BVP. Tiek normalioje valstybėje būtina skirti vien fundamentiniams ir taikomiesiems moksliniams tyrimams, būtinaiems studijų kokybės, šalies kompetencijos užtikrinimui ir moks-

lininkų rengimui. Taigi mūsų valstybei universitetinis mokslas ir moksliniai tyrimai kainuoja be galo mažai.

Nepaisant to, dabar tapo labai populiarūs mitai, kad aukštajam mokslui lėšų skiriama pakankamai, tik jos naudojamos neveiksmingai. Užtenka įvykdyti kažkokią reformą ir viskas bus gerai. Netgi LR Prezidentas ne kartą viešai pareiškė, kad lėšų aukštajam mokslui skiriama pakankamai, tik jos naudojamos neveiksmingai.

„Lietuvos aukštojo mokslo stiprioji pusė yra ne tik nemokamos studijos studentams, bet ir dėstytojų darbas labdaros pagrindu. Tai leidžia valstybei sutaupyti biudžeto lėšų ir investuoti jas į perspektyviausias valstybės pažangos sritis – žemės ūkį ir asfaltą.“ (Dienos citata, Delfi komentatorius, 2007 m. kovo 15 d.). „Tiksliai kaip į taikinį, net reklama buvo BPD, kur asfaltą delnu trankė“, „[...] žmogus visai nepajuokavo, tiesiai į dešimtuką pataikė“ „Visame pasaulyje visos šalys siekia, kad jų tauta būtų kuo labiau išsimokslinusi, bet Lietuvai to nereikia. Čia siekiama visiškai sunaikinti mokslą, daroma, kad jis būtų prieinamas tik elito palikuonims. Matomai, valstybės pareigūnams nėra „otkato“ iš mokslo.“ „Gerai pasakytą. Bet valdžia apsimes šito negirdėjusi.“ (Citatos komentarai, ten pat).

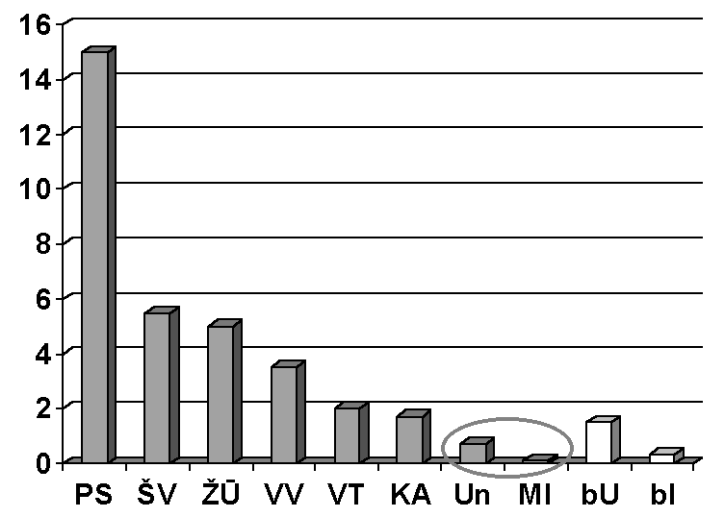
kamai, tik jos neveiksmingai naudojamos. Tarsi kitose srityse valstybės lėšos būtų naudojamos veiksmingiau. Tipiškas naujasis pavyzdys: „Maždaug po 13 mln. litų, kasmet skiriamų *Narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos* 2004–2008 m. programai, išmetami į balą. Valstybės kontrolė, atlikusi šios programos auditą, išvada prieš keletą dienų pateikė Seimo Narkomanijos prevencijos komisijai. Su jomis susipažinęs ne vienas komisijos narys pakraupo: nė vienoje audito išvadų nėra užuominos, kad už programos įgyvendinimą atsakingas *Narkotikų kontrolės departamentas* būtų padaręs ką nors gera“ (Delfi, 2007 m. sausio 22 d.).

Už 13 mln. Lt Lietuvoje išsilaiko 10 mokslo institutų, rengiančių per 100 doktorantų, parašančių dešimtis knygų, keletą šimtų mokslinių straipsnių, dalyvaujančių kelių universitetų

studijų procese, priimančių šimtus ekskursijų, surengiančių daugiau kaip tūkstantį kitokių renginių (Planetariume, observatorijoje ir kitur). Juose dalyvauja dešimtys tūkstančių moksleivių ir mokslo naujienomis besidominčių žmonių. Tačiau negi tai kam nors rūpi. Kad mokslo ir studijų lėšos naudojamos neveiksmingai, ir tikrai daugiau jų nereikia, pastarojo dešimtmečio mokslo ir studijų „reformatoriai“, mokslo tvarkytojai ir valdytojai įtikino beveik visą Lietuvą.

Dabar pasigirdo siūlymai beveik visą universitetinio mokslo našta sukrauti ant studentų ir jų tėvų pečių, nematant kitų, nepalyginamai „riebesnių“ valdžios išlaidų grafų (išskyrus mikroskopinį mokslo institutų stulpelį), valstybei nusiimant finansinę atsakomybę už universitetus ir institutus tik pasiliekančią teisę „valdyti“, o valdžios perskirstomus

33 proc. BVP paliekant bet kam (didžiąją dalį – pravalgymui), tik ne mokslui ir studijoms. Turint mintyje, kad Lietuvoje net 27 proc. vaikų gyvena (lietuviško, o ne europietiško) skurdo sąlygomis, Latvijoje – 22 proc., Čekijoje – 9 proc., (Veidas, 2007 m. kovo 22 d.), tai jeigu toks aukštojo mokslo finansavimo modelis ir galimas, teoriškai į pagerėjimą gali atvesti tik po kelerių (5–8) metų, nes tik naujai primami studentai atsinešų po dešimt tūkstantinį „krepšelį“ kiekvienais metais. O kol tai įvyks, jau dabar nedelsiant būtina bent padvigubinti mokslo ir studijų biudžetinį finansavimą. Nors iki 1,5 proc. BVP, vietoj seniai pradžutų 2 proc. BVP. Tik tokiu atveju 2008 m. jaunas mokslų daktaras „į rankas“ gautų apie 2 tūkst. Lt, o vidutinis dėstytojo ir tyrėjo atlyginimas priartėtų prie 2008 m. vidutinio šalies tarnautojo atlyginimo.

1 pav. Valdžios iš mokesčių mokėtojų surinktų lėšų (apie 33 proc. BVP) paskirstymas, BVP procentais

PS – pensijos, socialinė ir sveikatos apsauga (apie 1 mln. pensininkų), ŠV – švietimas (apie 650 tūkst. moksleivių), ŽŪ – žemės ūkis, VV – valstybės valdymas, VT – viešoji tvarka ir visuomenės apsauga, KA – krašto apsauga (pusė lėšų – 19 tūkst. – personalui išlaikyti), Un – universitetai (144 tūkst. studentų, 2 tūkst. doktorantų, 4 tūkst. mokslininkų ir t. t.), MI – valstybės ir universitetų mokslo institutai (1,4 tūkst. mokslininkų, 300 doktorantų ir t. t.), bu ir bi – būtina universitetams ir mokslo institutams pagal vyriausybės patvirtintą Metodiką (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 108-4114), daugkartinius valdžios įsipareigojimus ir pažadus. Šaltiniai: LR Finansų ministerija, Statistikos departamentas, valstybės biudžeto įstatymai, LR Vyriausybės nutarimai, LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymai dėl asignavimų mokslo ir studijų institucijoms paskirstymo, Lietuvos konvergencijos 2005 m. programa. Sankykinė straipsnyje pateikiamų diagramų paklaida neturėtų viršyti 10 procentų. Atkreiptinas dėmesys, kad dėl nebiudžetinių lėšų įskaitymo į biudžetą ir neteisingos metodikos Statistikos departamento skelbiamas aukštojo mokslo ir mokslinių tyrimų biudžetinis finansavimas, lyginant su tikruoju, yra padidintas apie 20–50 procentų.